

Fekete Csaba

A Bélyei graduál Psalteriuma*

Ebben a graduálban¹ ma már csak nyolcvanhat zsoltár van, holott vélhetően száznál is több volt eredetileg. A graduál első levele és címlapja elveszett. A Psalterium kezdete és teljes első zsoltárszövege, meg a második első verse hiányzik. Kiszakadt egy másik levél is, a kilencedik zsoltár vége és tizedik eleje sem teljes.

Fekete Csaba református lelkész a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) főmunkatársa.

A meglévő zsoltárok sorozata kihagyás nélküli számsorrendben halad [1]–től 65–ig. Vélhetően teljes Psalteriumot akart (vagy kezdett el) másolni a kopista. A rákövetkező 66. zsoltár nincs meg. Ettől fogva (ismeretlen ok miatt) hiányos sorozat avagy válogatás következik, amelynek nincsenek nyilvánvaló szempontjai. Megvan még a következő huszonegy zsoltár: 67., 70., 71.(II.), 75., 79., 81., 87., 91., 95., 96., 100., 102., 110., 112., 114., 115., 117., 122., 127., 132., 150.

A zsoltárszövegek filológiai összehasonlítása hiányzott, a graduál értékelése így született meg. A szöveg hagyományozásának vizsgálata nélkül. Kálmán Farkas XIX. századi, e graduál megítélésben mai napig ható állításait véglegesnek tekintette az egyházzenei szakirodalom is. A kutatástörténet felemás mozzanatait korábban áttekintettem, tisztáztam, hogy nem egyetlen kéz írása a graduál, és lehetőség szerint meghatároztam a több kéz írását, itt ezeket nem ismétlem.² Sokkalta lényegesebb tétje a mostani vizsgálatnak az a kérdés, hogy valóban a nyomtatott graduálok (a Komjáti graduál és az Öreg graduál) holdudvarának (utóéletének) tekinthető-e 1636-tól, illetve már 1574-ről fogva a kéziratos graduálok másolása? Elhanyagolható kópiának vélhetjük-e ezután is a Bélyei graduált?

Jegyzet tájékoztat a graduálban a Nunc dimittis után: *Vege. Az Psalmufoknak.* Majd egy XVII. századi kéz hozzáírta (körülbelül 1670): *Restant ad huc Psalmi in numero*, 53. Ha ez helyes volna, akkor ma tizenegy zsoltár szövege hiányozna a graduálból (mert eszerint kilencvenhét volt benne). Nem így volt, mert $150 - 86 = 64$, és ezért a hiányzó zsoltárok száma (az egykor megvolt első zsoltárt, meg egy pótléket is hozzá gondolva) 63, tehát az egykori kéziratból e bejegyzés szerint huszonegy zsoltár tűnt el, hullott ki a XVII. század vége és a XIX. század vége között, amikor az istentiszteleten többé már nem használt liturgikus könyvet a Debreceni Református Kollégium Könyvtárába elküldték. A gyü-

* Készült a K 69093 OTKA-pályázat támogatásával. Részletei és végkövetkeztetései elhangzottak korábban előadásokban is, többek között a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszéke és az említett OTKA-pályázat résztvevői által Miskolcon, 2008. december 15-én és 16-án rendezett, *Szöveghagyományozódás és nyelvtörténet* című konferencián.

¹ STOLL 64 = STOLL Béla: *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*. 2., javított bővített kiadás. Bp. 2002. — Szokásosan a tételszámmal hivatkozom.

² FEKETE Csaba: „A Bélyei graduál leírói”, *Sárospataki Füzetek* 2009/3. 77–94.

lekezetek kéziratos graduáljaiba utólag is pótoltak egyes zoltárokat, más fordításban is lejegyezték meglévőket. Így a Bélyei graduálban is vannak utalások olyan zoltárookra (például a 119.-re), amelyekből ma már egy sor sem található a kötetben. A főntebb idézett bejegyzés az alapja azon véleménynek, hogy eredetileg száznál is több zoltár volt a Bélyei graduálban.

Forrásához (forrásaihoz) viszonyítva a Bélyei graduálban a zoltároknak három nagyobb rétegét találjuk, ezeken belül további árnyalatokat különböztethetünk meg, amelyek ma már ismeretlen XVI–XVII. századi forrásokból erednek.

Tizenkilenc zoltár szövege megegyezik az általános kéziratos szöveghagyománnyal, a Batthyány/Ráday (és például a Spáczai, Nagydobszai, stb. graduálban) is megtalálható. Ezek a zoltárok a 2., 3., 4., 15., 16., 23., 31., 47., 49., 51., 110., 127. sorszámúak. Közöttük vannak (a Batthyány/Ráday graduálban is) a Kálmáncsehi Sánta Mártonéi, ezek: 6., 13., 33., 96;³ és a 34. kezdő verse (e zoltár szövegének további versei meglehetősen eltérők). Ezek alapján feltételezhetjük azt is, hogy az 1. zoltár szövege is egyezett a Batthyány/Ráday graduállal. Huszár Gál szövegével (Komjáti, 1574) is jórészt megegyezik négy zoltár: 7., 8., 22., 57. Ezek szintén mind megvannak a Batthyány/Ráday graduálban.

Öt zoltár a szöveghagyomány valamely elveszett ágához tartozó forrás követ. Jelenlegi ismereteink szerint közelebbi eredetük meghatározhatatlan, mert a ma ismert fordítások egyikével sem egyezik meg pontosan, ezek: 64., 67., 112., 114., 115.

Lényegében megegyezik az Öreg graduál zoltárainak szövegével hatvankét zoltár (kivéve a helyenkénti apróbb szórendi és szóalakbeli eltéréseket és a vegyes, egységesítetlen helyesírást; ez korábbi vonásokat őriz, mint amelyet az Öreg graduálban találunk). Egyeznek tehát: 5., 9. (I. és II. szakasz), 10–12., 14., 17–21., 24–30., 32., 34–46., 48., 50., 53–63., 65., 70., 71. (II. szakasz), 75., 79., 80., 82., 87., 91., 95., 100., 102. (I. szakasz), 117., 122., 132., 150. Ez azt is jelenti, hogy egyben a száz fölötti sorszámú hat zoltár szövege lényegében a Vizsolyi Bibliával azonos, mint az Öreg graduálban.

A másoló hibázása igen kevés helyen nyilvánvaló. Erre is gyanakodhatunk néha, de sokkal gyakrabban vélhetjük, hogy ezek annak a kéziratos graduálnak az eltérései, amelyet lemásolt. Ha valóban téveszt, ott általában az Öreg graduál is vagy javítatlan hibát tartalmaz vagy valamilyen szövegi problémát. Délvidéki jellege megmutatkozik azon is a graduálnak, hogy az *e(ë)*-ző szóalakokat általában *ö*-ző alakokra változtatta a másoló, amint az alább következő példák és idézetek is szemléltetik. Feltűnő, hogy némelykor ennek pontosan az ellenkezője történt; a Bélyei graduálban találunk *ö*-ző helyett *e(ë)*-ző szóalakot. Ebből az következik, hogy a graduál mintáját *e(ë)*-ző dialektusban írhatták és ezt néhol nem változtatta meg ösztönösen a másoló. Aligha lehetséges ugyanis, hogy *ö*-ző nyelvjárású másoló az *ö*-ző alak helyett *e(ë)*-zőt írt volna. Vannak még más vonások is, amelyek ellene mondanak annak, hogy *közvetlenül*

³ Ezek megvannak az Eperjesi graduálban is: vö. [54], [43], [6], [33]. tétel. — *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. Edited and introduced by Ilona FERENCZI. Bp. 1988. (Musicalia Danubiana 9.)

az Öreg graduálból másolt a graduálíró. Az Öreg graduál például következetesen *kazdag* szóalakat használ, a Bélyei graduál következetesen *gazdag* szóalakat. A zoltárookban sehol nem, de a versiculus-sorozatban egyszer *kazdag* alakot találunk a Bélyei graduálban is. A Bélyei graduál mellőzi az *e* vagy *a* betűk ékezetes alakját ott, ahol az Öreg graduál gyakran jelöli. Sehol nem használ a kézírás *e*, *i*, *â* és *ô* ékezetes betűalakot. Ezek több-kevesebb gyakorisággal fölbukkannak az Öreg graduálban. Az *ö*, *ő*, *ü*, *ú* ékezetét legtöbbször jelöli a kópista, de világos megkülönböztetés nélkül. Sokszor eldönthetetlen, hogy tollvonása hosszú vagy rövid. Pontnak és vesszőnek egyformán tekinthető az ékezet. Még az is előfordul szörványosan, hogy az *ö/ő* hangot *ö*, *ô*, *o*, *ò* jelöli, tehát nem két, hanem egy pont vagy egy vonás az ékezet. A felszólító módú igealak egyes szám második személyű tárgyas alakja végéről elmarad a *-d*. Ez az Öreg graduálban ritka, javítatlan hiba, vagy véletlenül található, a Bélyei graduálban rendszeresen. Nehezen vagy sehogyan sem magyarázható bármely nyomtatott szöveg pontos követésével ilyen jellegzetességek sorozata. A Bélyei graduál megítélésében mégis az a tudományos vélemény alakult ki, hogy az Öreg graduál közönséges és érdektelen másolata. A szövegnek az említett hagyományozási és nyelvi vonásai általánosan jellemzőek a kéziratok többszörösében terjedt liturgikus segédletekre. Három zoltár (a 34, 49. és 52.) teljes szövege szemlélteti alább ezt. Mellettük még néhány nagyrészt vagy helyenként eltérő zoltár szövegéből válogatott szemelvény következik kiegészítésül. Így kellően adatolt a hagyományozás összetett volta, amely arányaiban eltér a korábbiaktól, és ennek az egyik legkésőbbi graduálnak mégis vannak a korábbiakkal nagyon hasonló és egyező vonásai.

Ebben az áttekintésben a liturgikus szövegek írásbeli (és a mögöttük rejlő szóbeli) hagyományozására esik a főhangsúly, nem a zenei jellemzőkre, amelyek ebben a graduálban nem is jelentősek. A nyelvi, nyelvtörténeti követelményeknek megfelelően az idézetek betű szerinti hűséggel követik az eredetit. A párhuzamosan egymás mellett olvasható zoltárrészletek eltéréseire aláhúzás is figyelmezteti az olvasót.

I.

34 Benedicam Dominum in omni tempore

Öreg graduál

Pfal. XXXIV.

Aldom az Vrat én minden időben :

Es soha az ô dicsereti

az én számból ki nem szakad.

Az Vrban dicsekedik az én lelkem :

Ezt meg halván

az nyomorultak örülni fognak.

Magasztallyatok az Vrat

Bélyei graduál

Pfal : 34.

Aldom az Urat en minden időben :

Es soha az ô dicsereti

az en számbol ki nem szakad.

Az Urban dicsekedik az en Lelkem :

Ezt meg halvoan az

nyomorultak örülny fognak.

Magasztallyatok az Urat

velem őszve : Es magasztallyuk
 az ő nevét egyetemben.
 Megh kereftem az Vrat
 és megh halgatot engemet :
 Es minden rettegefimből
 megh szabadított engemet.
 Az kik ő réá néznek, és ő hozzá
 futnak : Azoknak orczáik
 megh nem pirulnak.
 Imé ez az szegény fel kiáltott,
 és az Vr megh halgatta őtet :
 Es minden háborufágiból
meg szabadított őtet.
 Tábort járt az Vrnak Angyala
 az őtet felők környül :
 Es megh szabadította őket.
 Koftollyátok megh, és láffátok megh,
 ely igen jó légyen az Vr :
 Bóldogh ember az,
 az ki ő benne bizik.
 Féllyétek az Vrat kik szenti vadatok :
 Mert femmi fogyatkozáfok nincsen
 az őtet félőknek.
 Az orofzlányoknak kölkeik megh
 éheznek, és szükölködnek :
 De az kik az Vrat keretik femmi
 jó nélkül nem szükölködnek.
Ídyjétek ide fiaim, és halgassatok
 engemet : Az Vrnak felelmere megh
 tanitlak titeket.
 Kicsoda az ember, az ki életét
 kívánnya : Es kíván látni
 jó napokat?
 Tartoztassa megh nyelvét az
 gonofztul : Es az ő ajakait,
 hogy ne szóllyanak csalárdfágot.
 Távozzék el az gonoztul
 és cselekedgyék jót:
 Keresse az békefféget,
 és kövesse azt.
 Az Vrnak szemei az igazakra néznek :
 Es az ő fülei azoknak kiáltáfokra

*velem őszve : Es magasztallyuk
 az ő nevet egyetemben.
 Meg kereftem az Urat
 es megh halgatot engemet :
 Es minden rettegefimből
 megh szabadított engemet.
 Az kik ő rea neznek, es ő hozzá
 futnak : Azoknak orczáik
 megh nē pirulnak.
 Jme az az szegeny föl kiáltot,
 es az Ur megh halgatta őtet :
 Es minden háborufágiból
ki szabadította őtet.
 Thabort iart az Urnak Angyala
 az őtet felők környül :
 Es megh szabadította őket.
 Koftollyátok megh, és láfsátok megh,
 melj igen io legyen az Ur :
 Boldog ember az,
 a ki ő benne bizik.
 Fellyétek az Urat kik szenti vadatok :
 Mert femmi fogyatkozáfok nintsen
 az őtet félőknek.
 Az Orofzlányoknak kölkeik
 eheznek, es szükölködnek :
 De az kik az Urat keretik femmi
 io nélkül nem szükölködnek.⁴
Ídyjétek ide fiaim es halgassatok engemet :
 Az Urnak felelmere
 megh tanitlak titeket
 Kicsoda az ember, az ki eletet
 kívánnya : Es kíván latny
 io napokat.
 Tartoztassa megh nyelvet az gonofztul :
 Es az ő ajakait,
 hogy ne szóllyanak csalárdfágot.
 Tavozzék az gonofztul,
 es cselekedgyék iot :
 Keresse az bekefseget,
 es kövesse azt.
 Az Urnak szemei az igazakra
 neznek : És az ő fülei azoknak*

⁴ Valószínűleg íráshiba ó = ő vagy ől.

figyelmeznek.
 Az Vrnak tekinteti azok ellen
 vagyon, kik gonofzt cselekednek :
 Hogy ki gyomlállya ez földről
 azoknak emlékezeteket.
 Az igazak fel kiáltnak,
 és az Vr meg halgattya őket :
 Es minden ő nyomorufágokból
 meg szabadittya őket.
 Közél vagyon az Vr,
 az töredelmes szivűkhöz : Es a
 töredelmes Lelküeket meg tartya.
 Sok nyomorufágik
 vadnak az igazaknak :
 De mind azokból
 ki szabadittya őket az Vr.
 Megh őrizi minden ő csontaikat :
 Vgy hogy csak egy-is azok között
 meg nem rontatik.
 Az hitetlent penig
 meg őli az gonofság :
 Es az kik gyűlölik az igazat
 el vefztetnek.
 Megh szabadittya az Vr az ő
 szolgainak lelkeket :
 Es el nem vefznek
 az kik ő benne biznak.
 Dicsőfleg Atyának, és Fiunak, &c.

kialtafokra figyelmeznek.
Az Urnak tekinteti azok ellen vagyon,
kik gonofzt cselekednek : Hogy ki
giölállya ez földről
azoknak emlékezeteket.
Az igazak föl kiáltnak,
es az Ur meg halgattya őket :
Es minden ő nyomorufágokból
meg szabadittia őket.
Közél vagyon az Úr az töredelmes
szivűekhez : Es az töredelmes
Lelküeket meg tarttja.
Sok nyomorufágik
vadnak az igazak:
De mind azokból
ki szabadittya őket az Ur.
Meg őrizi minden ő
csontaikat : Ugy hogy csak egy-kis⁵ azok
közül meg nē rontatik.
Az hitetlent penig
meg őli az gonofzság :
Es azokik gyűlölik az igazat
el vefztetnek.
Meg szabadittya az Ur az ő
szolgainak Lelkeket :
Es el nem vefznek
az kik Ő benne biznak.
 D. M.

A most idézett 34. zsoltár szemlélteti, hogy a graduál zsoltárainak jó két-harmadában milyen nagy fokú az egyezés a nyomtatott szöveghagyománnyal. Annál feltűnőbb, hogy több zsoltárban hol egészen apró, hol meg teljes eltérésekkel szembesülünk. Erre nem lehet magyarázat, hogy a másolat hol hibátlan, hol meg igen hibás. Geleji Katona István nevezetes előszava (1636) szerint a sorozatban „*egygyik exemplárból másokban való sokszori által s-meg által irattatások miatt*” alakult így a szöveg fél évszázadon át vagy még hosszabb időre terjedő hagyományozás során.⁶ A 34. zsoltár más szempontból is minta, ezért a következő csoportban sem kerülhetjük el említését.

⁵ Bizonytalan olvasatú szó, talán *egyikis*?

⁶ RMNy 1643, előszó; kritikai kiadását lásd H. HUBERT Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Budapest 2004. 419–445 (Historia Litteraria 17. — Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok 2.)

II.

Az eltérések közepette kiemelkedik az egyes zsoltárok első soraiban vagy a zsoltárt kezdő néhány versében feltűnő egyezés vagy teljes azonosság. A liturgikus szövegek hagyományozásának ez visszatérő jelensége. A 34. zsoltárnak az első verse nem azonos az Öreg graduálban a Vizsolyi Biblia szövegével.⁷ Egyezik Kálmáncsehi Márton fordításával. De csak ez az egyetlen vers. A zsoltár szövegének folytatása az Öreg graduálban sem Kálmáncsehi fordítását követi, nem ezt követi a Bélyei graduál sem, hanem ebben a zsoltárban a Vizsolyi Bibliát, más zsoltárokból a kéziratos terjedés során kialakult más hagyományát.

A 24. zsoltár (*Domini est terra et plenitudo eius*) első versében csak egyetlen szó az eltérés. Ez ismereteink szerint nem magyarázható meggyőzően és véglegesen. Igaz, hogy itt az Öreg graduálban a *lakos* szó eleje kihullott a tördeléskor, de még bizonytalan olvasatból is nehéz arra következtetnünk, hogy a *lakos* szót a másoló *ékességnek* nézhette, vagy pedig így hallotta, ha diktálásra írt.⁸ Az *ékesség* szó csak a Bélyei graduálban található meg, a bibliai héber (illetve latin) szövegben ilyen nincs. Ilyen változatnak vagy értelmezésnek különféle fordításokban sincs nyoma. Ezt a jól ismert zsoltárverset tehát a másoló valamiért megváltoztatta, vagy ami sokkal valószínűbb, forrásában már így találta. Magyarázhatjuk önkéntelen rímelésnek, ezáltal közelítette a zsoltár eme helyét a strófikus parafrázisokhoz.

Öreg graduál

Bélyei graduál

[1] Az Vré az föld, és annak minden
ő tellyeffége : Eövé
az földnek kerekfége ,
és annak minden [la]kofi.

*Az Ure az föld, es annak minden
ö tellyessege : Öeve⁹
az földnek kereksege,
És annak minden ekessege.*

A 28. zsoltár (*Ad te Domine clamabo*) kezdőversében megváltozik a szórend, és a 9. versben is. A 2. versben hibás a rag megváltoztatása: nem a templomban imádkozik a zsoltáros, hanem a távolban.

Öreg graduál

Bélyei graduál

[1] Te hozzád kiáltok, Vram,
én erőfsegem, ne vefztégely
az én kiáltáfomra :

*Te hozzád kialtok Uram,
ne vefztegely en erőfsegem
az en kialtafimra :*

⁷ Vö. FEKETE Csaba: „Az Öreg graduál Zsoltárkönyvének nyomtatott és kéziratos hagyománya”, *Magyar Nyelvjárások XXXIX* (2001) 165–176; változatlanul megjelent még in *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből*. Szerk. A. MOLNÁR Ferenc és M. NAGY Ilona. Debrecen 2003. 115–128 (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 4).

⁸ Kállay Kálmán fordítása: „Az Úré a föld és annak teljessége (vagy: ami betölti azt); a földkerekség és (minden) ami rajta lakik” (*A Zsoltárok könyve*. Ford. KÁLLAY Kálmán. Debrecen 1941).

⁹ Paleográfiai kérdéseket korábbi tanulmányomban érintettem (lásd a 2. lábjegyzetet). Sajátos-sága e graduálíróknak az *Oe* ligatura olyan megoldása, hogy a nagy *O* belsejébe van beleírva a kis *e*.

Mert ha vefzteglendefz
né talám hafonló léfzek
az megh holtakhoz.
[2] Midőn fel emelem kezeimet
az te szentféges templomodhoz
[9] ki ki ő néki dicsiretet mond

*Mert ha vefzteglendefz,
ne talā hafonlo lefzek
az meg holtakhoz.
Midőn fel emelem kezeimet
az te szentféges Templomodban.
Ő neki ki ki dicseretet mond*

A magyar protestáns liturgikus gyakorlatban szakaszolt 35. zsoltárnak (*Judica Domine nocentes me*) csupán az I. szakasza van meg a Béllyei graduálban, nem másolták le a II. szakaszát (a 11–28. verset). Egy helyen van különbség. Az 5–6. versben megváltozik a szórend, és egy rövidített szóalak meg egy eltérő igealak különbözteti meg a szöveget az Öreg graduálban találhatótól, amely hasonló mértékű apró változtatásokkal különbözik a Vizsolyi Biblia szövegétől:

Öreg graduál

Béllyei graduál

[5] Legyenek ollyanok
mint az polyva az szél előt :
Es az Vrnak Angyala
háborgaffa őket.
[6] Legyenek az ő utok
homályofok és fikak :
Es az Vrnak Angyala
kergeffe őket.

*Legyenek ollyak
mint az polyva az szel elöt :
Es az Úrnak Angyala
czapdofsa őket.
Az ő utok legyenek
homallyofsak es fikak :
Es az Úrnak Angyala
kergefse őket.*

Az 55. zsoltárban (*Exaudi, Deus, orationem meam*) a javítás egy sajátos módját látjuk. Nem törölte, le sem húzta a hibásnak vélt szót a kópista, hanem aláhúzta (ezt máshol is megismételte, például a 8. és 55. zsoltárban). Azaz előbb leírta úgy, ahogyan találta, de utána jegyezte a javítást (akár emlékezetből) a 3^b versben így:

Öreg graduál

Béllyei graduál

Es nagy dühöfseggel ellenkeznek
én velem.

*Es nagy dühöfseggel ellenkeznek azok en
ellenem. Velem.*

A 63. zsoltár (*Deus Deus meus ad te de luce vigilo*) egy versének első fele zárójelben van a nyomtatott graduálban, az írott graduál ezt szögletes zárójellel pótolja, holott máskor ezt a jelzést javított vagy javítandó vagy törlendő szavaknál alkalmazza. Talán itt is azt jelenti, hogy a szöveget javította.

Öreg graduál

Béllyei graduál

[3] (Mert az te kegyelmefseged
jób az életnél)

*[Mert az te kegyelmefseged
iob az en eletemnél.]*

A 67. zsoltár (*Deus misereatur nostri*) kezdőversének vége eltérő. Ettől eltekintve egyezik az Öreg graduál szövegével. Kálmáncsehi fordítását követi az 1–2.

vers, de aztán az Öreg graduál szövege a 3. verstől teljesen eltérő. A 6. vers hiányzik az Öreg graduálból (nincs pótolva Geleji Katona javításai között sem), és a Bélyei graduálban sincs meg ez a vers.

Öreg graduál

Könyörüllyön mi rajtunk az Vr
Iften, és áldgyon meg minket :
Világofitfa meg mi rajtunk
az ő ortzáját,
f-keferüllyön minket.

Bélyei graduál

*Könyörüllyön mi raytunk az Ur Iften, es
aldgion meg minket :
Vilagofitsa meg mi raytunc
az ő orczaiait,
Es aldgyon meg minket.*

A 80. zsoltár (*Qui regis Israel intende*) 2. versében a mondat szórendjének átalakítását valószínűleg szintén nem a másoló kezdeményezésének tulajdoníthatjuk, hanem a nyomtatott graduáltól eltérő szövegű minta követésének. A 3. versben elmarad egy személynévmás. A 10. versben egy jelző nem egyezik, a *magas* ~ *nagy* szintén nem tekinthető a másoló elnézésének; a 14. versben sem gyanakodhatunk elírásra, a *menny* ~ *mennyég* gyakran előfordul (noha Geleji Katona helytelenítette).

Öreg graduál

[2] Manaffé előt
mutafd meg hatalmassfágodot
[10] magas Cedrus fák

Bélyei graduál

*Manafse elöt magadat
hatalmassan mutasd meg
nagy cedrus fák.*

Mínhogy a Bélyei graduál Psalteriumának eleje hiányzik, ezért a doxologia sincs meg, amelyet az első zsoltár végén szoktak csupán leírni. Rendhagyó módon megtaláljuk azonban a 91. zsoltár (*Bonum est confiteri Domino*) végén:

Dicsőfeg Atyanak es Fiunak: Es Szent Lelek Iftennek.

Mikeppen kezdetben dicsőfeges vala:

Mostantul fogvan mind. &c. [mind örökkön örökké, úgy légyen.]

Valószínűtlen, hogy tudatosan archaizálna a XVII. század közepén készült Bélyei graduál leírója az invitatórium-zsoltárban (95, *Venite exultemus Domino*). A másoló előtt olyan (kézirat) zsoltárszöveg lehetett, amely régiesebb szóalakokat és helyesírást őrzött helyenként, mint az Öreg graduál, és mert a Bélyei graduálban sem az ilyen szóalakok általánosak, és a *terempt* féle szóalakokat már az Öreg graduál sem használja.

Öreg graduál

[5] Eöve az tenger,
ő teremtetete azt :
[8] Meg ne keményitsétek
szívétetek

Bélyei graduál

*Oeve az Tenger
ö teremptötte azt
Meg ne kemencsetek
az ti sziveteket*

A 114. zsoltárnak kivételesen a latin incipitjét is közli a Béllyei graduál: *In exitu Izrael &c.* Sőt, itt a régi hagyomány szerint a tonus peregrinus neumái is megtalálhatók. Ebben is a vasárnapi vespervas középkori örökségét folytatták a protestáns graduálok. Jóllehet Huszár Gáltól és Szenci Molnár Alberttől kezdve a latin incipit használata széles körben elterjedt volt protestáns kiadványokban, a Béllyei graduálban azonban csak néhányszor bukkan föl, és ott a szöveg mindig vagy eltérő az Öreg graduáltól (amely latin incipiteket sehol nem közöl), vagy ismeretlen eredetű. Ennek zsoltárnak a szövege is ilyen. Helyenként hasonló ugyan a Batthyány/Ráday graduáléhoz, de más helyeken meglehetősen különbözik. Egyúttal gyökeresen különbözik az Öreg graduáltól is (mert ott a Vizsolyi Biblia szerint találjuk). A zsoltár után olyan latin feliratot olvasunk, amely az Öreg graduálban a 115. zsoltár Vulgata szerinti számozása miatt szükséges, a protestáns szövegbeosztásra figyelmeztet: *Pfal: C.15 Qui Vulgo superiori annecti solet &c.*

III.

A következő zsoltárok az Öreg graduál helyett a kéziratot hagyományt követve terjedtek el, azaz többek között a Batthyány/Ráday graduál-féle szövegűt követik. Ezekben a zsoltárszövegekben az Öreg graduál is több eltérést mutat a Vizsolyi Biblia szövegétől.

49 Audite haec omnes gentes

Öreg graduál

Pfal. XLIX.

Meg halgassátok ezeket minden népek :

Es meg értsetek mindnyáijan kik vagytok è széles világon.

Mind kőz népek

mind Fejedelmek :

Mind kazdagok, és mind szegények.

Isteni bölcseséget mondunk tinéktek

az mi szájunkkal:

Es az mi szivünkéből mondgyuk tinéktek

az Istennek igéjét.

Nagy szép példa beszédet mondunk mi tinéktek :

Es ki jelenttyők az mi énekünket

Béllyei graduál

Pfal : 49.

Meg halgassatok ezeket minden nepek :

Es meg ercsetek mindnyáian Kik vadatok ez széles világon.

Mind köz nepek

s.mind fejedelmek :

Mind gazdagok s.mind szegeniek.

Isteni bölcseséget mondunk ti nektek

az mi szaiunkkal :

Es az mi szivünkéből mondgyuk ti nektek

az Istennek igeiet.

Nagy szép példa beszédet mondunk ti nektek :

Es nagy szép eneket eneklünk tinektek.

Hegedűben tinéktek.

Miért felnének

az vezedelemnek napján;

Midőn környül vezznek minket

az mi reánk törő

hamis emberek.

Kik az ő

kazdaglágokban bizakodnak :

Es az ő kazdaglágoknak

soklágában dicsekednek.

De az ő Attyafiát fenki nem

válthattya meg kárhozattol :

Sem meg nem adhattya

Iftenek az ő váltlágának árrát.

Mert az ő lelkének váltlága drágáb,

hogy sem mint azok által

megh menthetné azt az örök haláltol :

Es élne mind örökké,

és ne látná foha az koporfót.

Mert minden ember nyilván láttya,

hogy az bölcsek–is

az kazdagokkal együit meg halnak :

Es az bolondok az efltelennel

egyetemben el vezznek,

és az ő kazdaglágokat

málnak hadgyák.

De meg–is az ő gondolattyok ez,

hogy az ő házok örökké meg

maradgyon, és az ő lakóhelyek

nemzetlegről nemzetlegre szállyon :

Es az ő nevek ez földön

mind örökké meg maradgyon.

De effele emberek az ő

tízfteffegekben meg nē maradnak :

Mert hasonlatofok az barmokhoz kik

el vezznek.

Es ő életek noha merő bolondfág :

Meg–is az ő maradékiok jovallyák az

ő cselekedeteket.

Mint az fereg juhok pokolra vettetnek :

Es az örök halál

emélszti meg őket.

Es hamar való napon

Mit feliünk

a3 mi haboruságinkban :

Mikoron a3

mi reank törő emberek

meg környekeznek minket.

Kik a3 ő

gazdaglágokban bizakodnak :

Es a3 ő marhaioknak

sokasagaban dicsekednek.

Ha fenki meg nem valthattya

a3 ő Attya fiat karhozattul :

Es meg nem engefztelheti

a3 Ur Isten gazdagsagat.

Mert igen dragalatos a3 ő Lelkenek

valtsaga a3 Christus :

Kitül ök mind örökce el szakadnak.

Noha ez vilagon nagy sokáig elnek :

Es hamar meg nem halnak.

Mert iol lattyuk,

hogy a3 szegenyek

a3 gazdagokkal együit meg halnak

Es el maradnak ő tiülök a3 ő

gazdagsagok.

Noha a3 ő házok nepe meg

marad, es öröksegek

reaiok maradnak :

Es ez földön nagy hirek

nevek vagyon.

De a3ert a3 ő gazdagsagokban es

tízfteffegekben meg nem maradhatnak :

Ha nem akceppē meg halnak mint a3

barmok.

E3 a3 ő kába bolond eletek : De a3ert

a3 ő maradekiok őket követven

igen dicsirik.

Akkeppen fekiüfznek pokolban

mint a3 fereg juhok :

Es mindnyaian el karhoznak.

Es hamar való napon

uralkodnak ő
rajtok az igazak :
Mert az ő erőffégek el vész,
és az Pokol léfzen az ő lako helyek.
de az Isten meg szabadított minket
pokoltul : es az mi lelkünket
meg váltván hozzája véfzi.
Ne félyünk azért attul ha
ki meg kazdagodik : Es az ő házának
dicsőfége meg őregbedik.
Mert semmit az halálban
véle el nem vífzen :
Es nē hafznál néki
pokolban az ő kazdagfága.
Mert itt életében el vőtte az ő javait :
Es az mi kedvének tetfzett
azt cselekedte.
Ekképpen mégyen pokolra az ő elei
után : Es soha őrókké nem lát
világoffágot.
Igy az ember mikor tífzteffegben
vólna, nem vőtte efzében magát :

Annakokáért mint az barmok
hafonlatofkeppen el vefznek.
Dicsőfég Atyának, &c.

A Béllyei graduál —az Öreg graduálhoz képest— a 49. zsoltár bevezető első négy verse után, amelynek eltérése csupán minimális, csaknem szó szerint követi a Batthyány/Ráday graduál parafrázis jellegű változatát. Ennek krisztianizáló, sőt szinte moralizáló átírata egyáltalán nem törekszik a bibliai héber (latin) szöveg filológiai pontos követésére. A zsoltárok szövegének efféle részleteit Keserűi Dajka János helyesbítette a Vizsolyi Biblia alapján.

51Miserere mei Deus

Öreg graduál

Pfal. XLI. [51!]

...

Hogy igaznak itilteffél az te
befzédidben : Es tífzta légy
mikoron itilfz.

Imé én álnokfágban fogantattam
az én anyámnak méhében :

uralkodnak ő raitok
az igaz keréffzények :

Es pokolban lefzen az ő lako helyök.

De minket meg váltot az Ur Isten

pokoltul : Mert

hözza fogadot minket.

Ne félyünk ezen, mikor az hitetlen

ember meg kazdagodik : Es mikor el
hirhedik az ő hire neve.

Mert mikor meg hal

el nem vífzi vele az ő kazdagfagat :

Es semmit nem hafznál ő neki

pokolban az ő kazdagfága.

Mert az ő kedve fzerent elt it ez

világban : Es csak azt tőtte

az mi kedvenek teczet.

Ekceppen pokolban mégyen az ő hitetlen

Attya Anynya után : Es soha nem lattya
az Istennek fzinet.

Annyra nem erti meg az hitetlen ember

önön magat, mikoron ez világban

gazdagsagban es tífzteffegben vagion :

Hanem akkeppen meg hal

mint az barom.

D.

Béllyei graduál

Pfal. 51.

...

Hogy igaznak itelteffél az te
fogadafodban : Es meg giözzed azokat
kik hamifsan itelnek tegedet.

Mert ime en bünben fogantattam

az en Anyámnak meheben :

Bűnben meleggetett engemet
az én anyám az ő méhében.
 Te penig gyönyörködöl
az igallásban mely az vefekben va-
gyon : Es engemet kiváltképpen
az bölcsesegre meg tanítottál.
Mofs meg engemet Ifóppal
 és meg tisztulok :
 Mofs meg engemet,
 és fejerb lézkek az hónál.
Engedgyed hogy hallyak
örömet és vigallagot : Hogy
örvendezzenek az én tetemim
mellyeket meg rontottál.
 Fordítsd el az én bűneimről az te
 orczádat; Es minden álnoklágimat
 töröld el énnékem.
Teremts én bennem tiszta szivet,
én Istenem :
 Es az te igédben való tőkélletes lelket,
 uijtfd meg én bennem.
 Ne vels el engemet az te orczádnak
 előlle : Es az te szent lelkedet
 ne vegyd el én tőlem.
 Add meg énnékem az én lelkemnek
 vigallágát, melyet értetem
 az te igédből idvősfégem felől :
 Es erősfits-meg engemet
az engedelemnek lelkével.
 Ha én velem így tejendefz
 hirdetem az bűnözőknek
 az te utaidat : Es az bűnözők
 te hozzád térülnek.
 Oh én idvőzítő Istenem
 szabadits meg engemet
minden bűneimtől :
 Hogy az én nyelvem nagy
 örömmel valhaffa az te igallagodat.
 Nyífd meg Vram az én ajakimat :
 Es az én szám hirdeti
 az te dicsiretedet.
 Mert ha akartad volna áldozatot
 töttem volna tenéked :

Bűnbē lettem
e3 vilagrais.
 Te penig igafsagot szerettel,
mind a3 által noha en bűnös vagyok :
A3 te bölcsesegednek titkait
meg ielentötted ennekem.
Hints meg engemet Ifóppal <es>
a3 te vereddel, es szepen meg tisztulok :
 Mos meg engemet
 es feierb lezkek a3 honal.
Adgyad hogy halhafsam
a3 te vigafsagodat, es örömodet :
Mingyaraft meg vidamittatnak
a3 en meg sebőfitetöt tetemim.
 Fordicsel a3 te orczadat a3 en bűneimről :
 Es minden alnoklágomat
 törüld el ennekem.
En Iftenem adgy tiszta szivet ennekem :
 Es a3 te igédben való tőkélletes lelket,
 uycs meg en bennem.
 Ne ves el engemet a3 te orczádnak
 előlle : Es a3 Szent Lelek Iftent
 ne ved el en tülem.
 Ad meg a3 en Lelkemenek vigafagat,
 mellyet értöttem
 a3 te igédből idvősfégem felől :
 Es erőfics meg engemet
a3 Szent Lélek Iftennel.
 Ha en velem így teiendefz
 hirdetem a3 bűnözőknek
 a3 te utaidat : Es a3 bűnözők
 te hozzád terülnek.
 Oh en idvőzítő Istenem
 szabadits meg engemet
a3 en bűneimből :
 Hogy a3 en nyelvem nagy
 örömmel valhaffa a3 te igafsagodat.
 Nisd meg Uram a3 en ayakimat :
 Es a3 en szam hirdeti
 a3 te dicseretedet.
 Mert ha akartad volna, áldozatot
 tettem volna en tenéked :

De nē gyönyörködől
külső áldozatnak mivóltában.
Tenéked Felféges Isten kellemetes
áldozat bűnből való föl ferkent lélek :
Es alázatos meg
szomorodot szívet nem utálz meg.
Tégy kegyelmefseget
az te jóvóltodból az Sionnal :
Es éppítsd meg
Ierufalemnek kőfalait.
Akkoron kedvesek léfznak
te előttd az igaffágnak,
és hála-adáfnak áldozati :
Mert az hívek az ő igaffágoknak
jegyeit külfőképpen—is
meg mutattyák tenéked.
Dicsőfeg , &c.

*De nem győniörködől
külső áldozatok voltabā.
Teneked fölféges Isten, kellemetes
áldozat bűnből való föl ferkent Lelek :
Es alázatoskeppen meg
szomorodot szívet nem utálz meg.
Tégy kegyelmefseget
az te jóvóltodból mindenekcel :
Hogy az te kerefszenid
erőfsen épülheseznek.
Akkoron hálaadafbol
az te Oltarodon
áldozatot tefsznek teneked :
Az ő igafsagoknak igeiet
külfő keppennis
meg mutattyak tenéked.
Dicz. Mi.*

A hét bűnbánati zsoltár közül az 51. szövege —mint a 49. zsoltaré is—, csak az elején egyezik meg a Vizsolyi Bibliával. Később a Béllyei graduál követi a Batthyány/Ráday graduál krisztianizáló változatát, kevés kivétellel szó szerint. Itt csupán azt a szakasz olvasható, amelyben a kéziratos hagyomány más ágát követve a Béllyei graduál verseken át eltér az Öreg graduál szövegétől.

52 Quid gloriaris in malitia

Öreg graduál

Pfal. LII.
Mit dicsekedel az gonozfágban ?
oh gonofz ember, ki hatalmas
vagy az alnokfágban ?
Nem tudode hogy az Istennek
irgalmafsága megh marad
mind örökke ?
Az te nyelveddel , oh alnokfágnak
mestere, szollasz meg gondolt
artalmakat. Es az hasonlatos
az éles beretvahoz.
Szereted az gonoszt inkab
hogy sem mint az jot : Es az
hazugfagot szollani inkab hogy fem
mint az igaffagot.

Béllyei graduál

*Pfal. 52.
Mit dicsekedel az gonofzsagbā,
oh gonofz ember ki hatalmas
vagy az alnokfagban?
Nem tudode hogy az Istennek
irgalmafsaga meg marad
mind örökce.
Az te nyelveddel, oh alnokfagnak
mestere, szollasz meg gondolt
artalmakat : Es az hasonlatos
az eles beretvahoz.
Szereted az gonofzt inkab
hogy nē mint az jot : Es az
hamifsagot hofi fem
mint az igafsagot.*

¹⁰ Tévesen: gonozssagaban.

Szereted az artalmas beszédek: Es az te nyelvedet alnoklágban forgatod. Annak okaért az Isten-is meg ront teged mind örökke: Ki gyomlál tegedet az te hajlekodbol,

és az előknek földűkből ki szagat. Mellyet latvan az igazak felik az Vr Istent: Es megh csufolnak tegedet, ezt mondvan: Ime ez az gonofz ember ki az Istennek hatalmasságában nem bizott: Hanem bizott az ő kazdaglágának fokságában, meg erősfódott az ő gonozflágában.¹⁰

En penigh olyan vagyok az Istennek hazaban mint az zöldellő olaj fa: Bizom az Istennek jo voltaban mind örökkön örökke. Tifztellek tegedet, oh Vram, mind örökke, hogy ezt cselekedted en velem: Varom az te nevedet mert igen jo azok előtt az kikhez te kegyelmes vagy. Dicsőlfegh &c.

Oh alnokfagnak nyelve: Te szeretted szollany az vefzeddelmes beszédet. Annak okaert meg ront teged az Ur Isten mindenestül fogva: Meg tör teged, es kifzakaszt az kerefsztenyek közszül,

es az te magzatidat el vefzti az előknek földeröl. Ezt lattyak az igazak, es felik az Ur Istent: Es meg nevetik az gonofzt, ezt mondva: Ez az gonofz ember: ki nem bizot az Ur Istennek segitsegeben. De bizot az ő gazdasaganak fokasagaban: es hatalmas löt az hamifsagban.

En peniglen mint egy termő Olay az Ur Istennek hazaban vagyok: Bizom az Ur Istennek irlalmassagaban mind örökke. Halakat adok en teneked Uram hogy ekceppen cselekedtel: Es varok fegitfeget az te szent nevedtül, mert igen io te benned bizny az kerefsztenyek tekinteti előtt.

D. M.

Szó szerinti azonosság a két graduál szövege között csak az elején található. Utána csak helyyel-közzel van azonosság vagy hasonlóság a krisztianizáló versekben. Itt azonban már a Batthyány/Ráday graduál szövegét követi a Bélyei graduál. Jellemző, hogy *ó(h)* indulatszóval bővített, nyomatékosított megszólítással¹¹ kezdődik az a szakasz, amely szoros értelemben már nem is igazán fordítás, inkább körülírás, amely sajátos értelmezéssel keveredik.

A graduálok bonyolult összefüggéseit még három zsoltár néhány részlete szemlélteti alább, amely a Komjáti graduál (tehát Huszár Gál-féle zsoltárszövegek), és a Batthyány/Ráday graduál közötti hasonlóságokra mutat rá, és amelyeket többnyire követ a Bélyei graduál is, egyben ezekben a zsoltárversekben *mindeniütt eltér* az Öreg graduál szövegétől.

¹¹ A latinban és a régi magyar nyelvben gyakori érzelemleti megszólításra vö. GALLASY Tibor II/1, 850, in *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. Főszerkesztő BENKÓ Loránd. I–III. Budapest. 1991–1995. A. MOLNÁR Ferenc: *Két régi magyar ima az oltáriszentségről*. A *Laskai Sorok és párhuzamos szövege a Thewrewk-kódexben*. 14–15 (Nyelvtudományi Értekezések 148.)

7 Domine Deus meus in te speravi

Komjáti graduál	Béllyei graduál	Batthyány/Ráday graduál
Ha annac â ki en velem <u>bekeuel</u> lakott gonoŝt töttem : Es ha <u>meg</u> ellenŝegemetis ingyen meg nem mentöttem. Kergesse az ellenŝeg az en lelkemet, <u>elis erie</u> , es az en eletemet â földre <u>tiporia</u> : Es az en tiŝteŝŝegemet porba heuerteŝŝe. ŝüueknec es veŝeknec <u>altal latoia, igaz Iŝten.</u>	<i>Ha annak aki en velem lakot gonoŝt töttem : Es ha ellensegemetis ingyē meg nem mentöttem. Kergesse az ellenŝeg az en Lelkemet, es az en-eletemet az földre tapodgia : Az en tiŝteŝŝegemet porban hevertesse szüueknek és veseknek altal lato Iŝtene.</i>	(5) <i>Ha annak az ki en velem <u>bekeuel</u> lakot gonoŝt töttem : Es hog' ha ellenŝegemet is ing'en meg nem ŝzabadítottā. (6) <u>Kergesse</u> az ellenŝeg az en lelkemet es az en eletemet az földre tapodg'a : Es az en tiŝteŝŝegemet porban heuerteŝŝe. (10) <u>ŝziueknek</u> es veŝeknek <u>altal lato Iŝtene.</u></i>

Úgy látszik, mintha a kéziratos hagyományhoz képest érdekes kiegészítést és módosulást találnánk a 7. zsoltár szövegében, melyet a kéziratos graduálok nem vettek volna át a Komjáti graduálból. Nem ez a helyzet, a héberhez képest a Komjáti graduál változata helyes és teljesebb. Bibliafordításaink szó szerint nem, de hasonlóan fordítanak, ezt módosítva követi az Öreg graduál is: Bátor üldözze ellenségem az én életemet, megfogjon és földre tapodgya az én életemet, és az én diczőségemet porra tegye (Hanai illetve Vizsolyi Biblia); Bátor üldözze életemet az én ellenlégem, megh fogjon, és földre tapodgyon (Öreg graduál). Es az én diczőségemet porba keverje. A szöveg ilyen módosulásai arra mutatnak, hogy nem a Komjáti graduál volt a közvetlen forrása a fél évszázaddal későbbi Batthyány/Ráday graduálnak.

8 Domine Dominus noster quam admirabile

Komjáti graduál	Béllyei graduál	Batthyány/Ráday graduál
Vrra tötted ötet a te kezednec czinalmanyin : mindeneket az ő laba ala vetöttel. Annyi diczőséggel es tiŝteŝŝeguel környekeŝted meg ötet.	<... hiányzik! ...> <i>Diczőségel es tiŝteŝŝegel környeközted meg ötet</i>	(7) <i>Urra tetted ötet az te kezeidnek czinalmanin : Es mindeneket az ő labai ala vetettel (6) <u>Diczőséggel</u> es tiŝteŝŝegel környekezted meg ötet</i>

Az iuhokat es minden ökröket : annac fölette minden mezei barmokat.	<i>Az juhokat es minden ökröket : Annak felette minden mezei barmokat mint egy rabokat hatalma ala vetöted.</i>	(8) <i>Az iuhokat es minden ökröket : Annac felette minden mezei barmokat.</i>
Melly igen czodalatos a te neued mind az egesz földön.	<i>Mely igen tsudálatos <...hiányzik!...> mind az egesz földön</i>	(10) <i>Mel' igen czudalatos az te neued mind az egez földön.</i>

A 8. zsolnárnak a szövegéből a Bélyei graduál mintája kifelejtette a 7. verset, amely megvan Huszár Gálnál és például a Batthyány/Ráday graduálban is. A 6. versben a sor elejéről lemaradt egy szó. Huszár Gálnál megvan. A Bélyei graduál a 10. versben is elhagy az utolsó sORBól két szót, ez tipikus másolói hiba. Érdekes kiegészítést tartalmaz a 8. vers végén, ennek korábbi előzményét nem ismerjük. A javítás sajátos módja is látható ugyanitt: barmokat rabokat; a szó előtt aláhúzva még egyszer leírta a barmokat szót. Lehet, hogy forrásában tévesen volt, lehet ő maga hibázott de észrevette és így javította, és a hibásat csak aláhúzással jelölte.

22 Deus Deus meus respice in me

Komjáti graduál	Bélyei graduál	Batthyány/Ráday graduál
Miert vagy <u>igen</u> meffse; Te kedig bent Isten : az Izraelnek <u>diczereti</u> kőzöt lakozol. Nem <u>ferfiu</u> meg czufolnac : Meg <u>gunyolnac</u> El ne tauozzal en tölem, mert á keferűseg közel vagyon : es nintfen kinec engemet <u>meg segíteni</u> . Meg <u>nyítác</u> az ő báiokat	<i>Miert vagy <u>ily</u> meffse Te penig szent vagy Úr Isten : Az Izraelnek <u>szenti</u> kőzöt lakozol. Nem <u>ember</u> csak meg czufolnak : Meg <u>g'ülölnek</u> Azert el ne tauozzal en tölem mert az keferűseg közel vagyon: Es nintszen ki engemet <u>meg szabaditsen</u>. Meg <u>nyitottak</u> szaiokat</i>	(2) <i>miert uag' <u>ill'</u> meffse (4) Te kedig szent Ur Isten : Az Izraelnek <u>szenti</u> kőzöt lakozol (7) <u>nem ferfiu</u> (8) <u>meg czufolnak</u> : Meg <u>g'ülölnek</u> (12) El ne tauozzal en tölem mert az keferűseg közel vag'on : Es ninczen ki engemet <u>meg segeczen</u> (14) Meg <u>nitottak</u> az ő szaiokat (15) <u>Ki boczattatot</u> az en verem nag' böuen mint az víz es minden tetemim el tauoztanac eg'maftul : Az en sziuem is</i>
Mint az viz <u>vgyan el</u> <u>önttetem</u> ; es minden tetemim el tauoztanac egymaftol : Az en biuemis	<i><u>Ki boczatak</u> az en veremet büven mint az vizet : Az en sziuemis</i>	

meg oluada, mint egy viaß, az en hazamban. Meg ßamlalhatnám El oßtac <u>magoknac</u> az en ruhaimat : De te Vram ne legy <u>igen</u> meßße tölem : az en egyetlenemet Izraelnek minden <u>magzati</u> Te rolad vagyon es el <u>â tü</u> ßiuetec mind öröcke. Mert <u>az Vre</u> az orßag <u>Eßnec</u> es imadkoznac <u>â földnec</u> minden köueri	<i>meg olvada mint az viaß, az en hasamban. Meg ßamlalhatom El osztak <u>ö köztök</u> az en ruhaimat : De te Uram ne legy meßßze en tülem : az en egyetlen egyemet Izraelnek mind^e <u>magzati</u> Te tüled vagion és eel <u>az ö</u> ßziuök mind öröcke. Mert <u>öve</u> az orßag <u>Esznek</u> és imadkoznak <u>az földnek</u> minden köveri</i>	<i>meg oluada mint eg' uiaß az en hazamban. (18) Meg ßamlalhatom (19) Ell ofztak <u>ö közföttök</u> az en ruhaimat (20) De te Uram ne leg' <u>igen</u> meßße en tölem : (21) az en egg'etlenemet (24) Izraelnek minden <u>nemzetfegi</u> (26) Te rolad vag'on (27) es el <u>az ö</u> ßziuek mind öröcke. (29) Mert <u>az Ure</u> az orßag (30) <u>Ennek</u> imatkoznac ez földnek minden köueri</i>
--	--	---

A 22. zsolttár szövegében szintén van néhány eltérés. Mindegyik lehet a nyomtatott Komjáti graduálból valaha kimásolt, aztán a kéziratos többszörözése során kialakult változat, vagy végső soron eredhet még korábbi időből, 1574 előtti kéziratból. Végül ez jutott el a Délvidékre, a Béllyei mintájába talán a XVI–XVII. század fordulója körüli időben. Huszár Gál szövegváltozata itt is helyes (vagy helyesbített), az eredeti héber második személyű: Éljen a *ti* szívetek örökké! A személyes névmás a hagyományban a vers első felével összhangban módosult harmadik személyűre. Nem jókívánság (áldásformula) gyanánt értették a vers második felét, hanem az első félvers folytatásának gondolták, ezért a harmadik személyű alany és állítmány egyeztetését jogosnak vélték. Az Öreg graduál szintén követi a kéziratos hagyományt, nem veszi át a Vizsolyi Biblia helyes fordítását: *Es él az ő szívek mind örökké.*

*

Nagymértékben megegyezik a zsolttárok szövege ebben a kései graduálban az Öreg graduállal, 62 : 24 arányban; de teljes egyezésről még ekkor és itt sincs szó. Tarthatatlan az a szakirodalmi vélekedés, hogy a Béllyei graduál —bármelyik liturgikus műfajt tekintve— egyszerű és közvetlen másolatként készült volna az Öreg graduál nyomtatott szövegéről. Ilyen vélemény csupán a filológiai vizsgálat teljes elhanyagolásából születhetett, kritika nélkül ismételve Kálmán Farkas hevenyészett megállapítását. Feleslegesnek látszott minden beható vizsgálat azért is, mert bizony a Béllyei graduál másolója zenei írástudatlanságot árul el, dallamainak lejegyzése értelmezhetetlenül romlott. Ezért mellőzte az egyházzenei kutatás ezt a graduált. Következőleg a zsolttárok szövegét senki nem méltatta vizsgálatra.

Psalm: 22.



beszedetül.

n Istenem en I-
stenem Oh mi-
ert hagyal el
engemet: Es
miert vagy ily
mészé az en
meg tartasom
tul. es az en jaj-
gatasim na k
en.

Psalm: 311. (Acantho-virillo)

Psalm
motum
fructus



Oldog ember az
kinek az ő hamis-
saga meg bocsát-
tatot: Es kinek
az ő büne elfe-
déstetet.

Boldog ember kinek az Úr nem tulaj-
donította az ő hamisagát: Es kinek
Lelkeben nintsen csalardsag.

En mikor veszteglenek megavultanak
az én csontaim: Az én elgig való jaj-
gatasim miat.

stert